

There are no translations available.

Тороп С.О.

Біолог, краєзнавець

м. Нікополь, Україна

[Біографія](#)

Нікопольська громадська бібліотека (до 110-річчя закладу)

Наприкінці XIX-початку XX ст. у Нікополі, який розвивався швидкими темпами, набуваючи ознак промислового центру, мешкала значна кількість письменних та «обізнаних у грамоті» людей. Зростала кількість робітників, формувався прошарок місцевої інтелігенції. У зв'язку з цим, все більше виникали потреби у читанні книг і періодичних видань, розширенні свого кругозору. У той час великі зібрання книг знаходились лише у будинках деяких купців, а користуватися ними могли тільки окремі люди. Для широкого загалу нікопольців книги та популярні видання залишались недоступними. На жаль, своєї публічної бібліотеки в нашому місті тривалий час не існувало. Це викликало постійне невдоволення передової міської інтелігенції, яка неодноразово зверталася до Нікопольської думи з проханням про відкриття у нашому місті такого закладу... І кожного разу отримували відмову «через нестачу коштів на оренду приміщення та інші відповідні витрати». Нарешті, під впливом творчої інтелігенції, яка за власні кошти орендувала відповідне приміщення, була відкрита Нікопольська громадська міська бібліотека. Ця видатна подія відбулась 17 грудня 1906 року. Серед організаторів бібліотеки було багато відомих у місті лікарів, провізорів, вчителів, службовців. Серед них: А.І. Чопов, Л.М. Літінський, В.М. Кооп, Л.Д. Бро, Н.Н. Іванов, С.П. Ямпольський, Д.І. Левін.

На час відкриття бібліотеки її книжковий фонд нараховував кілька десятків томів та близько 150 брошур, наданих, здебільшого, її організаторами. Книжковий фонд зростав завдяки жертвуванням книг різними організаціями, редакціями, видавництвами, бібліотеками та приватними особами. Нікопольській бібліотеці свої книги дарували бібліотеки Полтави, Харкова, Мінусинська, Катеринослава, Херсону. Серед тих, хто надсилав свої книги у бібліотеку, було навіть Одеське товариство прикажчиків. Вже наприкінці 1907 року книжковий фонд Нікопольської бібліотеки нараховував більше 3

000 тисяч томів. Свої книжки до бібліотеки приносили й деякі нікопольці. Серед них було багато жінок: Коломойцева (150 книжок), Чопова (119 книжок), Бабушкіна (210 книжок), Голубева (59 книжок). Цікаво відмітити, що у Нікополі та інших містах Катеринославської губернії жінки відігравали більш значну роль, ніж у багатьох інших місцях. Наприклад, якщо серед читачів бібліотек у Полтаві та Києві були майже одні чоловіки, Нікопольську бібліотеку відвідувало й багато жінок. Головні кошти для бібліотеки надходили за рахунок членських внесків, пожертвувань і плати за читання книг (по 15–20 копійок за місяць), від любительських вистав, вечорів та лотерей.

Дуже цікаво відмітити, що лотерейний комітет теж очолювала жінка – Л. Голубева. В усіх інших місцях цю посаду традиційно займали чоловіки. З метою поповнення книжкового фонду та для залучення до бібліотеки додаткових читачів проводились лотереї. Лотерейні квитки розповсюджувались не тільки у бібліотеці, але й у багатьох інших місцях – приватній гімназії мадам Стифель, у міському саду. Головним призом була корова та 30 карбованців готівкою.

Ще одним, дуже важливим і постійним джерелом поповнення фондів бібліотеки стало налагодження зв'язків з редакціями газет і журналів, з провідними поетами та письменниками того часу. Свої книги до Нікопольської бібліотеки надсилали відомі письменники кінця ХІХ-початку ХХ ст. Серед них були: Володимир Короленко, Іван Бунін, Микола Телешов та інші. Після тривалого листування у 1907 році свої видання погодились безкоштовно надсилати до Нікопольської бібліотеки редакції журналів «Новый мир», «Современная жизнь», «Южная заря», «Утро России», «Русское слово», «Родник» та інші. У 1908-1909 рр. до них додалися журнали «Вестник Европы», «Нива», «Вокруг Света», «Мир познания», газети «Южный край», «Приднепровский край», «Слово» и «Русь». Деякі їх примірники нікопольці отримували безпосередньо від редакцій, а деякі замовлялися у Катеринославі, Харкові, Одесі, Санкт-Петербурзі та купувалися за рахунок коштів добровільних пожертвувань місцевих меценатів.

У 1909 році Нікопольській громадській бібліотеці погодились подарувати свої твори понад 50 авторів – вчених, письменників і поетів. Вони надіслали до Нікополя 152 томів на загальну суму 157 карбованців 90 копійок. Серед них були твори Олександра Блока, Миколи Морозова, Бориса Формановського, Миколи Грота, Івана Наживіна. Історико-філологічний факультет Петербурзького університету надіслав 59 томів на загальну суму 144 карбованці 75 копійок.

Бібліотека постійно поповнювалась за рахунок благодійних пожертвувань мешканців міста. Так, відомою єврейською родиною Яроцьких у Нікопольську громадську бібліотеку

було передано 500 томів, які знаходились в окремій шафі. Над нею висів портрет відомого у місті вчителя Ш. Яроцького, який незадовго до своєї смерті передав Нікопольській бібліотеці свої книги, залишивши добру згадку про себе. До речі, Ш. Яроцький був прототипом головного героя невеликої повісті письменника Наума Когана (Наумова) під назвою «В глухому містечку». У друку повісті та її публікації в журналі «Вісник Європи» (листопад 1892 р.) велику допомогу автору надав відомий письменник Володимир Короленко.

У 1908 році у Нікопольській громадській бібліотеці налічувалося 524 читача. Працівниками бібліотеки було видано 17 714 книг. Серед читачів бібліотеки, особливо у перший рік її існування, переважали представники місцевої інтелігенції та службовці. У 1908-1909 рр. помітно збільшилось число робітників, головним чином за рахунок працівників заводу сільськогосподарських машин братів Каршевських, чавунно-ливарного заводу та пивзаводу братів Штеккель, залізничної станції, швейних майстерень. Читачами бібліотеки були також матроси, мешканці сіл Лапинка, Довгалівка, Новопавлівка, які входили до складу Нікопольської волості. Зростала доля молоді та жінок.

Ці процеси були зумовлені перш за все збільшенням книжкового фонду, цікавими творчими заходами, які проводили працівники бібліотеки. У результаті цього даний заклад став користуватися все більшою популярністю серед населення Нікополя. Похід у бібліотеку ставав все більш улюбленою справою місцевих мешканців. Її читачами ставали цілі родини! Дякуючи їй нікопольці та населення навколишніх сіл стали більш обізнаними у процесах і подіях, що відбувалися у країні, познайомилися з найкращими зразками вітчизняної та європейської літератури, вперше дізнавались про найзначніші наукові та технічні відкриття того часу. Без сумніву, Нікопольська громадська бібліотека вела дуже велику просвітницьку діяльність серед мешканців Нікополя та усієї Нікопольської волості.

Про основні думки та враження, які залишалися у нікопольців після відвідання бібліотеки, ми можемо дізнатися на прикладі записів, залишених одним з її читачів. Він був вихідцем, як тоді любили казати, із самих «низів». Працівник залізничної станції «Нікополь» Іван Солдатенко приймав участь у будівництві другої гілки Катерининської залізниці, що зв'язала наше місто з Кривим Рогом і Олександрівськом (нині – Запоріжжя). Оскільки він закінчив церковно-приходську школу в селі Шолохово, де мешкала його родина, був «обізнаний у грамоті», й тому вже через місяць після свого переїзду до Нікополя (у квітні 1908 р.), став читачем місцевої бібліотеки. Іван Солдатенко старанно вів власний щоденник, куди записував важливі події свого життя, серед них були і відвідування Нікопольської громадської бібліотеки. У щоденнику збереглися три відповідні записи, які відносяться до 1908 і 1909 років. Приведу їх, зберігаючи орфографію та стилістику автора.

«27 июня 1908 года. Был в местной библиотеке уже второй раз. Из журналов читал «Новый мир», «Утро России» и «Мир познания». Особливо понравился «Мир познания», где рассказывали про разные открытия ученых и путешествия по дальним диковинным землям. Ощутил, что бывая здесь, узнаю много нового и интересного, чего не знал прежде. Все это меняет мои взгляды на устройство многих вещей и заставляет о многом задуматься.

6 октября 1908 года. Читал в библиотеке «Ниву» и снова «Мир познания», а из газет «Слово» и «Южный край». На прошлой неделе, в пятницу, один из пожертвователей принес два журнала «Вокруг света», приобретенных в Харькове. Кто читал, говорил, что очень интересные. В библиотеке познакомился с очень многими людьми. Есть среди них немало гораздо более просвещенных, нежели я. Некоторые прочитали уже свыше 20–30 книг. А один земской врач даже свои книги имеет. Очень ценю эти знакомства, ибо, чем больше общаешься с учеными людьми, тем больше знаешь и сам. Сожалею, что прежде, по причине сильной занятости своей, читать много мне не приходилось, хотя чтение люблю сполна.

19 апреля 1909 года. В библиотеке проходил «Вечер поэзии». Было народу человек с тридцать. Читали вслух стихи Пушкина, Фета и Надсона. Больше других запомнился Надсон. Пишет он в своих стихах о том же, а чем и я частенько задумываюсь. Очень хорошие и правильные стихи! Запомнился его томик, подаренный библиотеке перед Пасхой. Эту книгу привезли из Харькова по просьбе многих никопольских читателей, а купили ее на деньги, что выделил Ерлашов (известный в Никополе купец и меценат, владелец городского сада, первого в городе «иллюзиона» (кинотеатра) и лодочной станции – автор). В следующий раз он обещал дать еще на Фета и журналы. Много говорили, что в конце месяца будет какое–то театральное представление и встреча с актерами из Одессы. Обязательно приду все это посмотреть».

До останнього запису у своєму щоденнику Іван Солдатенко додав два вірша Пушкіна та один Надсона, які йому «люб`язно дозволив переписати з своїх книжок хтось із постійних відвідувачів». З щоденника простого працівника початку ХХ ст. ми маємо змогу багато дізнатися про громадське життя нашого міста того часу, про те, як змінювався внутрішній світ робочої людини під впливом відвідувань бібліотеки та знайомства «с более просвещенными людьми». Цю зміну особливо констатує запис, зроблений 10 травня 1909 р.:

«10 мая 1909 года. Если доселе я тратил заработанные мною деньги на еду, обувь, пошив костюма с жилетом у портного (6 рублей), то теперь мне все более приходит мысль приобрести какую-нибудь полезную книгу для себя».

Бібліотекарі початку ХХ ст. не обмежувались тим, що видавали книжки читачам, вони налагодили зв'язки з бібліотечними закладами Полтави, Харкова та інших міст. Вони також широко втілювали у свою роботу нові форми й методи, які навіть сьогодні виглядають актуальними та здаються передовими.

Крім вже згаданих вечорів поезії у Нікопольській громадській бібліотеці постійно влаштовувались танцювальні вечори, які проводили педагоги з класу Тарковського. Читачі не раз організовували аматорські вистави, розігрували невеличкі сценки з класичних творів. У 1909 році актив Нікопольської бібліотеки зустрічався з акторами з Харкова та Одеси, які погодились провести кілька безкоштовних занять із сценічної майстерності. На них записалося більше сорока нікопольців. У стінах Нікопольської бібліотеки проводились публічні лекції, не лише з метою збору коштів, але й для популяризації культури й освіти, знань серед нікопольців.

У 1907 році три лекції про життя та діяльність Льва Толстого, Федора Достоєвського, Івана Тургенєва прочитав відомий лектор Лісовський. У 1909 році для проведення лекції до Нікопольської громадської бібліотеки був запрошений відомий народоволець, вчений, письменник, поет М.О. Морозов. У звіті бібліотеки зазначено, що поповненням її коштів частково стали гроші, які були зібрані за проведену М.О. Морозовим лекцію під назвою «У пошуках філософського каменю». Хоча дирекція, влаштовуючи цей захід, зовсім не мала на меті таким чином поповнити свою касу. Лекцію вдалось влаштувати завдяки тому, що саме у цей час М.О. Морозов здійснював поїздку по південним губерніям Російської імперії. Він охоче погодився виступити у Нікополі з лекціями із хімії, астрономії та повітроплавання.

На прочитаній 14 квітня 1909 року лекції були продемонстровані фізичні досліди. Це була нечувана для провінційного містечка Нікополя подія! Лекція у стінах Нікопольської громадської бібліотеки привернула увагу значної кількості місцевих мешканців, які дуже зворушливо приймали доповідача. На цей захід нікопольці приходили майже як на свято. Прибуток від продажу квитків склав 168 карбованців 70 копійок. Крім цього три карбованці були пожертвовані від приватної особи – Л.Г. Гарпушевського.

Нікопольська громадська бібліотека мала свій статут, друкувала каталоги, звіти, доклади, інструкції, надавала допомогу іншим бібліотекам Катеринославської губернії. За ініціативою її дирекції було налагоджено листування з науковими закладами та університетами, які погодились надсилати свої видання та каталоги до бібліотеки. Для проведення лекцій запрошувались досвідчені науковці та викладачі.

Персонал та відвідувачі Нікопольської громадської бібліотеки ставали все більш помітними особистостями у громадському житті міста Нікополя. Сьогодні мало хто знає, наприклад, що саме нікопольські бібліотекарі були першими, хто започаткував рух за здоровий засіб життя у нашому місті. З цією метою на початку 1908 р. у Нікопольській громадській бібліотеці був проведений тематичний вечір, під час якого нікопольців знайомили зі спортивними іграми та розвагами, які з'явилися у країнах Європи. Місцеві мешканці найбільше усього зацікавились фізичними вправами та змаганнями на воді. Це було цілком зрозуміло для міста на Дніпрі, де катання на човнах, особливо підчас свят, було поширеною традицією.

На загальних зборах членів Нікопольської громадської бібліотеки, які проводились 2 березня 1908 р. у присутності 38 осіб, було одностайно прийняте рішення про обрання відомого письменника Льва Толстого її почесним членом. Учасники зборів також вирішили відправити Льву Миколайовичу телеграму з привітанням його з 80-річним ювілеєм і побажанням подальшої плідної роботи. Виконуючи прийняту постанову активісти бібліотеки вивісили у читальній залі портрет Льва Толстого та інших відомих письменників. У списках членів Нікопольської громадської бібліотеки з 1908 р. на першому місті й особливим курсивом друкувалось: «Почесний член Лев Миколайович Толстой». Слід зазначити, що у перші роки існування бібліотеки у Нікополі твори цього письменника користувалися великою популярністю серед місцевого населення. Так, у 1907-1908 рр. відвідувачам було видано 275 його книг, а у 1909 р. – 437 книг. У 1909 р. за ініціативою вчителя Д. Левіна та інших членів бібліотеки був запроваджений безкоштовний абонемент для учнів нікопольських шкіл і гімназій.

Набуваючи досвіду, Нікопольська громадська бібліотека шукала нові форми та методи роботи з читачами, а також джерела для поповнення своїх коштів. У 1908 р. при бібліотеці була створена власна палітурна майстерня, яка починаючи з 1909 р., почала приймати замовлення не тільки від членів бібліотеки, але й від інших людей. У цьому ж році великою подією в житті бібліотеки стало видання друкованого систематичного каталогу та заведення інвентарної книги з метою упорядкування книжкового фонду. Використовуючи передові методи ведення бібліотечної справи, особливо метод передового вітчизняного вченого А.М. Рубакіна, нікопольські бібліотекарі стали використовувати у своїй роботі зручну систему каталогів.

У 1909 році книжковий фонд бібліотеки складав вже 7 311 томів. У бібліотеці з`явилися також картини, які були подаровані студентами Санкт-Петербурзької художньої академії, що здійснювали наприкінці літа 1909 р. подорож по Дніпру та південним містам. Молодими художниками була також прочитана лекція присвячена творчості відомого майстра пензля Іллі Рєпіна.

У 1910 році нікопольські бібліотекарі прийняли участь у Катеринославській губернській сільськогосподарській і кустарній виставці. Вони експонували каталоги, звіти, друковані видання та зразки обкладинок, створених у власній майстерні. Діяльність Нікопольської громадської бібліотеки висвітлювали газети «Приднепровский край», «Русская правда», «Южный край», «Утро России», журнал «Библиотекарь».

22 січня 1910 р. дирекція Нікопольської громадської бібліотеки виступила з ініціативою проведення I Всеросійського бібліографічного з`їзду, «з метою удосконалення бібліотек, як з технічної так і з ідейної сторони», розмістивши відповідну інформацію у пресі. Ця ініціатива була підтримана бібліотекарями у багатьох містах Російської імперії.

На початку весни 1910 р. над бібліотекою стали згущуватися хмари. У зв`язку із зростанням популярності в місті цього закладу різні політичні сили почали використовувати його у якості місця пропаганди своїх поглядів. Це викликало обурення Нікопольської думи, яка за розпорядженням Катеринославського губернатора з 14 квітня 1910 р. припинила діяльність Нікопольської громадської бібліотеки. Під час обшуку жандармами було вилучено 446 книжок, при цьому до розряду «крамольних» були чомусь включені деякі книги О.С. Пушкіна, М.В. Гоголя, Л.М. Толстого та інших письменників.

Незважаючи на короткий термін свого існування, Нікопольська громадська бібліотека внесла великий вклад у розвиток культури нашого міста на початку ХХ ст. Достатньо сказати, що саме в її стінах проходили зібрання перших у місті творчих гуртків – гуртка любителів музики та гуртка нікопольських художників. Саме тут вперше народилося ідея про відкриття у Нікополі «Алеї мистецтв», яка була реалізована у травні 1911 р.

Сьогодні нікопольські бібліотекарі використовують у своїй роботі деякі форми та методи, започатковані у нашому місті Нікопольської громадської бібліотеки ще у 1906-1910 рр.

[У разі використання матеріалів цього сайту активне посилання на сайт обов'язкове](#)